

s éppen azt a pillanatot ábrázolta a falkép mestere, amikor az előrenyújtott karokkal zúdul lefelé lováról. Ikonográfiailag új (ám egyébként nagyonis logikus), hogy a festő úgy ábrázolta mindezt, ahogy valóban megtörténhetett: a bordó ruhás szőke lány magával együtt veti le a lóról elrablóját (az epizódot ugyancsak ábrázoló Zsegra és Bántornya Szent László-ciklusában a lány a földön áll). A jelenet háttérben két háromágú lombos fa vehető ki, s az előtérben egy harmadik is, mely mintegy térelválasztóként zárja le a jelenetet.

A következő részből ma még csak egy vörös-aranyozott ruhájú előregörnyedő álló alak (Szent László) képének töredéke látható; minden valószínűség szerint a birkózás jelenete ez. Itt az eredeti falkép biztosan megsérült, ugyanis a falban a XV. század végén egy igen szép gótikus pasztofóriumot (szentségtartót) alakítottak ki. Az előző fragmentumtól másfél méternyire újabb figura részletei vehetők ki: a ciklus folyamával ellentétes irányban álló, karját előrelendítő piros ruhás személyben a lefejezés jelenetének lányalakjára ismerhetünk.

A ciklus zárójelenetéből egyelőre még csak kevés részlet látható. Az eddig feltárt képtöredékeken egy minden eddiginél markánsabban megrajzolt háromágú fa tűnik fel, melyet felül és oldalt egyaránt vörös-sárga-fekete hármassík határol, jelezvén, hogy itt valóban véget ér a képszalag. Igaz, a fa egyik lombja kilóg a keretből, mely után nehezen azonosítható sárgás festések nyomai is felfedezhetők. Számunkra azonban fontosabb, hogy a fa alatt az előző jelenet lányalakjának derékmagasságában a korábbi képekről már jól ismert korona jelenik meg. E falrész alsó fele még feltáratlan, ám a látottak alapján egyértelműen a pihenés jelenetére ismerhetünk.

Tehát a teljes sorozat rekonstruálható már mai állapotában is. Mi több: a rendkívül ritka lerántás jelenetét is megfestette a XIV. századi mester. Művészettörténeti, néprajzi, művelődéstörténeti, viselettörténeti vonatkozásai legértékesebb középkori emlékeink közé sorolják a türjei falképeket. S bár nem tudni még, hogy a feltárás és a képek restaurálása mikor fejeződik be, Türjét már most is érdemes felkeresni.

Magyar Zoltán

Irodalom: Kovács Imre: A türjei Premontrei Prépostság története. Zalaegerszeg, 1991. – László Gyula: A Szent László-legenda középkori falképei. Budapest, 1993. – Magyar Zoltán: Szent László a magyar kultúrtörténetben (kézirat) – Mezey Alice: Türje. Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára 429., Bp. 1992.

A jászok eredete¹

Nem vagyok jász, de 1963-ban, ahogy Szolnokra kerültem, azonnal a Jászsággal kezdtem foglalkozni. Egyre többet tartózkodva a terepen bejártam az egész Jászságot, barátságot kötöttem emberekkel és így személyessé is vált a jászokkal való foglalkozás számomra.

Kik a jászok? A tudomány a középkorból megmaradt feljegyzések ellenére úgy vélte, hogy a jászok eredetileg magyarul beszéltek. 1912-ig tartotta magát az a felfogás, hogy a jászok a kunok testvérmépe és magyarul beszéltek. 1912-ben orosz kutatók eredménye alapján Melich János publikálta azt a szófejtést, ami megvilágította a jász nép eredetét. Az orosz kutatók rámutattak arra, hogy a jász szó egy ász nevű iráni néptörzset takar és jásznak azért mondják, mert lágyan ejtik, jésítve. Ja betűt képzeljünk a szó elejére az á hang helyett, mert a szlávok jével ejtették az ásznak hangzó szót.

¹ Az 1995. március 25-én, Jászkiséren, a honismereti szakkör 25. évfordulóján elhangzott előadás szerkesztett szövege. (Szerk.)

Addig ugyanis úgy alakult a névmagyarázat, hogy formailag és a történeti adatokat tekintve „megdönthetetlen” bizonyítékok támogatták egymást. Úgy vélték, hogy íjászok lettek volna a jászok, vagyis hadi szolgálatot teljesítettek és íjász hadsereget kellett a király szolgálatára kialakítani, ezért nevezték volna őket íjászoknak – és ebből származik a jász szó. Van a jászoknak egy középkori nevük, a *filiszteus*. Ez a magyar szófejtést szinte megerősítette. Ezt ugyanis az ófelnémet *pheil* szóval azonosították, ami szintén íjat jelent. Azt mondták, hogy ha latinul filieszteus, akkor ez íjászt jelent, tehát szinte lefordították és nem a bibliai névből magyarázták, hanem egy ófelnémet szóból, ami szintén azonos volt az íjással. Ezen kívül Zsigmond korában valóban íjászokat kellett a jászoknak kiállítaniuk, később is *tegzespénznek* nevezték azt az adót, amit a katonai szolgálat megváltására a jászok befizettek. Mindezek a korabeli tudományosság számára szinte megdönthetetlenül azt jelentették, hogy a jászok íjászokat állítottak ki.

Egészen másutt kell azonban az eredetüket keresni. A Szír-Darja egyik mellékfolyója mellett, a Csú folyó völgyében éltek ezek az *ászi* törzsek Krisztus előtt 600-500 táján. Hatalmas birodalmat alkottak, ami kb. ebben az időben jutott el a csúcspontjára. Az országot a kínai források Kang-Kiüing-nek vagy Kang-kü-nek nevezték. Az *ászi* törzsek vezérlete alatt létrejött birodalom az elkövetkező évszázadokban még tovább terjeszkedett. Eljutnak egészen a Kaukázusig, a mai Irán területére. Úgy tartja a hagyomány – ezt iráni források is megerősítik –, hogy ezen a területen született Zoroaszter, a nagy vallásalapító, aki tulajdonképpen a kereszténység megelőző, a kereszténységhez legközelebb álló vallást is létrehozta, amely – a kutatók szerint – tipikus földműves kultúrához kötődik.

Ezek az iráni eredetű *ászi* törzsek voltak azok, amelyek valóban földműveléssel foglalkoznak. Hatalmas városokat hoztak létre, ezeket feltárták, az *ászi* törzsek ittléte kétségtelen volt, feliratok őrizték meg ezt a népet.

A hatalmas földműves birodalom, amely a keleti hiungnu törzsek támadására felbomlik és szétszóródik Ázsia pusztáin, *ászi* törzsekből álló népcsoport, illetve azok fennhatósága alá tartozik. Ekkor kerülnek a Fekete-tenger térségébe, a Pontus vidékére, a Káspi-tenger és a Fekete-tenger közé, de a későbbi nomád támadások azok, amelyek majd felszorítják őket a Kaukázus magas hegyei részeibe.

A nomád népek támadása, amely a birodalmat megrendítette, időleges volt. A birodalom az első században újjászerveződött és tovább létezett, csak sokkal gyengébb és már nem jelentett olyan veszélyt az iráni fennsíkon élő népekre, ahová korábban megpróbáltak terjeszkedni. A birodalom végső felbomlását a kunok 350 tájt bekövetkezett támadásának köszönheti. Akkor teljesen szétszóródtak, nem maradtak meg az *ászi* törzsek, de a Kaukázus hegyláncai közé felhúzódott maradványok őrizték tovább a nevet. Duhsz-ász, Tuval-ász nevekkkel találkozunk a VIII. században a Kaukázusban és ezek a törzsek még akkor is használták a nevüket.

1116-ban Jaropol hadjárata eléri a Kaukázust, beleütközik az *ászi* törzsek maradványaiba. Az orosz forrásban szerepel az előbb említett jász, tehát lágyan ejtett *ász* kifejezés is. Érdekes azonban az, hogy ezek az iráni földműves törzsek, amikor egy nomád birodalom fennhatósága alá kerülnek, mindig elvesztik a politikai függetlenségüket, de nem veszítik el a nyelvüket és nem veszítik el az életformájukat.

Nomád birodalmon belül az iráni törzsek voltak azok, amelyek földműves és ipari munkájukkal fenntartották az egész birodalmat. A harcias nomád törzsek állattartással foglalkoztak, és a birodalmat fenntartó földművelő elemek mindig irániak voltak. Ezek más iráni törzsekkel is keveredtek és összefoglalóan később alánoknak vagy szarmatáknak nevezik őket a régészek, történészek. Ma már nem tudjuk megkülönböztetni, hogy ezek közül melyik volt eredetileg *ászi*, vagy esetleg más iráni eredetű törzs.

Érdekesen alakult a kaukázusi jászok, azaz a mostani oszétek története. Tudnunk kell, hogy Oszétiában található az itteni jászok legközelebbi rokonai. Ők még megtar-

tották saját nyelvüket. Van Észak-Oszétia síkvidékén, 800 méter magasban egy fennsík. Ha odamegyünk, majdnem olyan tájat látunk magunk előtt, mintha a Hortobágyon vagy a magyar Alföldön lennénk. Háttérben a Kaukázus hegyláncai és a fennsíkon gleccserövek. Az egész síkság azt a benyomást kelti, mintha itt lennénk és mondjuk a Mátrát néznénk, de a méretek természetesen nagyobbak. Ilyen helyen éltek az ász törzsek maradványai, itt fekszik Észak-Oszétia.

Dél-Oszétia a Kaukázus hegyláncai között van és jelenleg már nem Oroszországhoz, hanem Grúziához tartozik, mindig is Grúziának volt a része. A síkvidékről a Kaukázus hegyláncai közé felhúzódott oszéteknek életformaváltáson kellett volna átmenniük. A nomádok támadásai elől húzódtak oda, feladva korábbi életformájukat, éppen a hegyvidéki adottságok miatt váltak állattartó törzsekké, hiszen a földművelés a magas hegyvidéken nem lehetséges abban a formában, ahogy ezt a síkvidéken üzték.

Ma a síkvidék tűnik archaikusabb, eredetibb életformának, eredeti életformájukhoz közelebb állónak. Azonban ez nem így van, mert amikor oda felhúzódtak, állattartó népekké váltak, csakúgy mint a magashegyi Kaukázus hegyeiben élő többi nép. Amikor pedig – elműlván a nomád veszély – visszatértek, a földművelés vált ismét meghatározóvá a fennsíkon lakó lakosság életében. A Kaukázus előterébe érkező törzsek egy nagymúltú bronzkori kultúra (kabán-kultúra) népével olvadtak össze.

Az oszétek úgy tartják, hogy Hérodotosz az ő életformájukat írja le, amikor a szkíták életformáját megörökíti. Ez természetesen csak részben igaz, hiszen arról van szó, hogy a bronzkori népek – ási törzsek, majd a szkíták és legvégül az alánok – összeolvadtak. Az egyik az életformaváltás után megmaradt a Kaukázus hegyei között állattartó népnek, a másik visszatért elsősorban a földművelésre, de az életükben az állattartás is jelentős. Az a népcsoport, amelyik a hegyek között maradt, beszéli ma a legarchaikusabb észak-iráni nyelvet, amelyik az alapnyelvhez igen közel áll.

Ennek a szójegyzékét találta meg és publikálta Németh Gyula 1959-ben. Ez a szójegyzék 40 szót és kifejezést tartalmaz és egy szerzetes azért írta le, hogy a pilisi jászok között, akik jászul beszéltek, tájékozódni tudjon. Kenyér, tej, víz – ilyen szavakat találunk benne, és ha ezt a szójegyzéket összehasonlítjuk – márpedig Abajev professzor összehasonlította – az oszét nyelvvel, akkor azt találjuk, hogy ez a nyelv legarchaikusabb rétege. Persze olyan szavakról van természetesen szó, ami az alapszókinszbe tartozik, de úgy hangzik vagy úgy hangozhat, hogy azt a változatot képviseli, amit ma Dél-Oszétiában beszélnek.

A jászok iráni eredetűek voltak tehát, iráni nyelvet beszéltek. Hatalmas birodalom volt, amelynek lakóit a nomád támadások szétszórta a Kaukázus előterében a Fekete-tenger mentén. A későbbi nomádok – legutoljára a kun – szintén birodalmat szerveztek. Hatalmas kiterjedésű nomád birodalom részesei lettek a jászok, amit majd a tatárjárás szüntet meg. Moldvában éltek a jászok azon elemei, amelyek később Magyarországra kerültek.

A moldvai Kumánia területén a jászok kun politikai fennhatóság alatt éltek és ugyanazt a képletet mutatják, amit a Don-Donyec vidékén vagy másutt is mutattak az orosz krónikák szerint. A harcias nomád elemek az állattartók, ők pedig a városiak és a földművelők. A moldvai Kumániában egyetlen komoly hely őrzi a nevüket, Iasi – Jászvásárhely. Amikor IV. Béla hívására a tatárjárás elől beköltöznek Magyarországra, itt a királyi birtokon telepítették le őket. A király saját birtokára telepítette ezeket a harcias népeket, akiket a tatárok ellen kívánt felhasználni.

Arról, hogy a jászok is itt lennének a kunokkal együtt, semmit sem tudunk, mert 1318-ban írják le először személynévként a jász nevet (Jazonicus), és 1323-ban szerepel először oklevélben is a jász nép neve. Azért történhetett meg, hogy nem említették, csak a kunokat, mert azok kezében volt a politikai hatalom. Akinek a politikai hatalom a kezében volt, azzal tárgyaltak a magyar vezetők, azok képviselték az egész népet. A

magyarok nem tudtak sem jászul, sem kunul, következésképpen nem is tartották számon, hogy hány népcsoport tartózkodik ott. Így voltak a magyarok is, amikor bejöttek a honfoglaláskor. Több nép volt a magyarok kíséretében, de tudomásunk szerint csak a magyarokat jegyezték fel. Nehéz nyomozások árán azonosítottuk az avarokat, de még ma sem tudjuk pontosan – számos ellentmondó vélemény van –, hogy kik voltak, hova kerültek, milyen a viszonyuk a palócokhoz.

A jászokról sem derül ki, hogy Magyarországon vannak, holott 1239-től már itt kellett legyenek, hiszen az 1323-as Károly Róbert oklevél azt írja, hogy a király szolgálatában számtalan hadjáratban vettek részt és hadi érdemeikre való tekintettel a király a *királyi jászok* sorába emeli őket és csak a király mellett kötelesek katonáskodni. Ő hívhatja őket hadba, ő szervezheti meg őket. Ugyanolyan privilégiumot kapnak, mint korábban a kunok. 18 személynév van az oklevélben, zömük alán eredetű, de természetesen török nevek is vannak köztük. Több kun név alán végződéssel van ellátva, tehát látszik, hogy a kunok jász módra használták ezeket a neveket.

1422-ben egy szerzetesnek még szőjegyzék kellett ahhoz, hogy a nem magyarul beszélő jász községekben eligazodjék. Azonban az 1500-as években, török összeírásokban fennmaradt neveket elemezve, már nagyon kevés a jász eredetű név a Jászságban. Ugyanis az idetelepített jászok megkeresztelkedtek és egyre inkább kezdenek összeolvadni a magyarsággal.

Térképre vetítettem az 1550-es török defter adatait. Meg lehet állapítani, hogy a Jászság belsejében alig találunk olyan községnévből képzett nevet, mint Kátai, Turai, Gyöngyösi vagy Hatvani. A Jászság szélein elhelyezkedő községek viszont szép számmal tartalmaznak ilyet, annak jeleként, hogy a szélére már beköltöztek. A többi magyar eredetű név belső keletkezésűnek tűnik, ilyenek, hogy Fodor – ami göndörhajút, vagy Balogh – ami balkezest jelentett.

Megváltozik a Jászság mozgásiránya. A kunoktól elszakadni igyekeznek, nem tartanak fenn kapcsolatot a Tiszántúllal, nem tartanak a Duna-Tisza közével, sem a kiskunokkal, mert hiszen ők – mint ahogy az 1323-as oklevél írja – felszabadultak ezzel az oklevéllel. Keverge (kun név) fiainak uralma alól vette ki őket Károly Róbert és adományozott privilégiumot nekik. Nyilvánvaló, hogy a korábbi gazdáiktól minél távolabb akartak kerülni és Vác, Gyöngyös irányában tartanak fenn szoros kapcsolatot, illetve a Tápió mentén – Buda fele – a Tápió és a Galga mentével. Az előbb említett térképen ez a névanyag jelenik meg.

Tehát a török időkben már keveredtek a magyarokkal, de meg is magyarosodtak, elvesztették nyelvüket, a névadás egész rendje magyar. Az 1422-ben keletkezett szőjegyzékre ekkor már nyilván nem lenne szükség.

A magyarosodást az is elősegítette, hogy a jászok sokkal hamarabb keresztelkedtek meg, mint a kunok. 1472-ben a ferencesek ezért építhettek templomot és kolostort Jászberényben, annak a dicsőségére, hogy ők a jászokat teljesen megtérítették.

Györfly István szerint a „tar fejekre hiába öntözték a keresztvizet”, a kunok nem váltak keresztényekké, csak formálisan és a pogányság náluk igen hosszú ideig tartott.

Kérdés, hogy a jászok valóban pogányok voltak-e? Nem voltak azok. Az oszét nép a legrégebbi keresztény népek közül származik, amikor a grúzok és az örmények, az oszét nép is felvette a kereszténységet.

Selmeczi László ásatása igazolta azt a feltevést, hogy a jászok nem pogányok, hanem keresztények voltak. Megtalálta a sírmellékletekben a keresztet, megtalálta a halottak eltemetésének azt a sajátos kéztartását, amely jellemző volt a bizánci temetkezésre. Tehát nem pogány módra, hanem keresztény módra temetkeztek.

Miért mondták őket mégis pogányoknak? Bekövetkezett az egyházszakadás a nyugati és keleti kereszténység között és amikor ez kibékíthetlenné vált, akkor a római katolikus egyház pogányoknak tekintette a keleti egyház híveit. Bizánci hiten voltak az

oszétek és ebből kellett nekik római katolikussá válni. Tudjuk, hogy a keresztény egyház az egyházszakadás után megsemmisítette azokat az emlékeket, amelyek az ortodoxiára vonatkoztak. Itt nálunk Magyarországon is úgy kellett templomi védőszent nevekből és másokból kibányászniuk a kutatóknak, hogy igazolják: a magyarok is keresztények voltak, s jó részük a bejövétel előtt, már jóval Szent István előtt megkeresztelkedett. Tehát a jászok már sokkal régebben felvették a bizánci kereszténységet és erről tértek át a római katolikus hitre. A jászok beolvadása azt eredményezte, hogy a nyelvi magyarosodás is gyorsan megindult.

A török után a többszörös futás, a lakosság megritkulása következtében a nagyon sok, északról érkezett szlovák és főleg palóc beköltözött, összeolvadt a mai jászági lakosokkal. Azonban nyugodtan állíthatjuk, hogy a Jászság népe fizikailag is átélte a török időket, és genetikailag visszakapcsolódik az egykori oszét törzsekhez.

Mi a helyzet Jászkisérrel? Ez az egyetlen református település a Jászságban és meg kell mondanunk, hogy igazában a Kunsághoz tartozott. A kunmadarasi Madaras család birtoka volt ez a terület, de mivel a Tiszán erről esett, és mivel megszűnt a két nép között minden kapcsolat, ez az orientáció már úgy érvényesült, hogy magával vitte a jászkiséri népet is. Tehát, ha Jászkiséről akarok szólni, inkább kunokról kellene beszélnem, mert a Kunság nyúlványa volt ez a terület. Ha kimegyünk az Apáti országút túloldalára, ahogy elhagyjuk a vasútállomást mindenütt mocsaras, nádas részek vannak. Jól tudják a jászkisérieriek, hogy mennyire vizes terület ez. A templomba valamikor csónakkal lehetett menni a túlsó oldalról, illetve ott a templom mögötti részig ért egy hatalmas tó, mocsárvilág, amiről még helyi mondák is vannak, ott menekültek a török elől és más hasonló dolgok.

Tehát Jászkisér tulajdonképpen kun település. Életformája is ahhoz húzott és eredetileg birtokilag is odatartozott. Nagyon valószínű, hogy a Jászság ellenkező irányú – nem tiszántúli orientációja – szippantja magához ezt a községet, de a különállása most is megőrződik. Ha szabadna ezt mondanom, talán inkább jászkunoknak tekinthetők, de ez a fogalom későbbi. A Jászkunság csak 1745-ben jön létre, addig mind a három kerület külön jogrenddel, külön oklevéllel rendelkezett és történelmietlen Jászkunságról beszélni az 1745-ös redempció előtt.

Szabó László

Egy itáliai merénylet 650 év előtt és a magyar lovagkor

Az események kiindulópontja az akörüli politikai bonyodalom volt, hogy Róbert (1309-1343) királyt ki kövesse a nápolyi trónon. Róbert király unokája, Anjou Johanna (Giovanna 1326-1382) számára akarta biztosítani az utódlást, aki az 1328-ban elhunyt Károly calabriai herceg és nápolyi trónörökös leánya volt. Johannát dinasztikus terveinek megfelelően a magyar Anjou Károly Róbert király kisebbik, 1327-ben született fiával, Andrással kívánta összeházasítani, és a francia eredetű XXII. János pápa meg is adta az egyházi felmentést e rokonházassághoz. 1332-ben Piacenzai Jakab olasz eredetű magyar titkos kancellár kötötte meg a nápolyi és a magyar udvar egyezményét. András herceg már 1333-ban Nápolyba költözött az ottani viszonyok megismerésére és ott a calabriai herceg címet kapta, amit a trónörökösök szoktak viselni. Amikor 1343-ban Róbert elhunyt, olyan végrendeletet hagyott hátra, amely szerint Johanna lett az uralkodó. Így azután viszály támadt a trón betöltése miatt, mivel Johanna maga kívánt